

Helena Markowska-Fulara

Literaturoznawstwo wileńskie i warszawskie 1809–1830. W poszukiwaniu języka dyscypliny

Rozprawa jest poświęcona początkom polskiego literaturoznawstwa akademickiego. Stawia dwie główne tezy: pierwszą – że początki polskiej profesjonalnej nauki o literaturze należy lokować w drugim i trzecim dziesięcioleciu XIX wieku; drugą – że były one związane z poszukiwaniem języka tej dyscypliny, kształtowaniem się jej sposobów mówienia. Materiał pracy stanowią zachowane zapisy oraz świadectwa dotyczące wykładów prowadzonych na Uniwersytecie Wileńskim oraz Warszawskim, a także ówczesne podręczniki i rozprawy naukowe. Materiał ten jest rozpatrywany w kontekście przemian instytucjonalnych i intelektualnych, których rozpoznanie umożliwia analiza ówczesnie używanej terminologii.

W części pierwszej w centrum uwagi znalazło się pojęcie „literatury”, które w omawianym okresie stało się przedmiotem sporów pomiędzy uczonymi. Co istotne, „literatura” stanowiła obiekt kontrowersji jako przedmiot badań literackich, a dyskusja dotycząca znaczeń słowa była dyskusją o koncepcji dyscypliny zwanej także „literaturą”. Polemiki zostały opisane z wykorzystaniem metodologicznej koncepcji „splątania”, która pozwoliła uwzględnić rozległy kontekst instytucjonalny, biograficzny czy finansowy.

W tej części pracy analiza obejmuje trzy dyskusje o „literaturze” ściśle związane z nauczaniem akademickim. Rozdział pierwszy traktuje o genezie i recepcji *Historii literatury polskiej* Feliksa Bentkowskiego. Przedmiotem szczególnej uwagi stała się wszczęta przy tej okazji wymiana zdań pomiędzy Janem Śniadeckim a Gotfrydem Groddeckiem dotycząca pojęcia „literatury” i sposobu uprawiania badań literackich. Rozdział drugi prezentuje dwa kursy literatury prowadzone na Uniwersytecie Warszawskim jako realizacje dwóch sposobów uprawiania badań. Zawiera rekonstrukcję historii zatrudnienia Ludwika Osińskiego oraz założeń teoretycznych jego wykładu, a następnie powodów, które doprowadziły do mianowania drugiego profesora. Następnie scharakteryzowany został kurs Brodzińskiego ze szczególnym uwzględnieniem jego elementów polemicznych wobec wykładów Osińskiego i przedstawionych definicji „literatury”. Rozdział trzeci uzupełnia poprzednie wywody o próbę odpowiedzi na pytanie, kto zdaniem ówczesnych powinien nauczać literatury. W tym celu dokonano analizy wypowiedzi związanych z konkursem na wileńską Katedrę Wymowy i Poezji ogłoszonym w 1809 roku oraz kontrowersje wokół zatrudnienia Euzebiusza Słowackiego. Rozdział czwarty podejmuje zaś wątek ówczesnych związków pomiędzy pisaniem i wykładaniem literatury i przedstawia jego egzemplifikację: relację między twórczością literacką i nauką Euzebiusza Słowackiego.

Kluczowe dla tej części rozważań okazuje się wyróżnienie przez ich bohaterów „niemieckiego” i „francuskiego” sposobu uprawiania badań literackich, a także dokonująca się w ich wypowiedziach stopniowa profesjonalizacja dyscypliny. Część pierwsza rozprawy podkreśla związek kształtujących się badań z praktyką dydaktyczną, wskazuje na wagę rozstrzygnięć terminologicznych („literatura”) dla praktyki akademickiej, wreszcie – stawia postulat badań nad literaturoznawstwem tego okresu jako przedmiotem odrębnym od toczonych wówczas polemik literackich dotyczących klasycyzmu i romantyzmu.

W części drugiej została podjęta próba rekonstrukcji świadomości literaturoznawczej epoki w jej kilku aspektach, w które wgląd dają używane wówczas pojęcia i terminy. Inspirację metodologiczną stanowiła zarówno semantyka historyczna, jak i postępowanie badawcze polegające na analizie słów kluczy. Przejście takie wydaje się koniecznym uzupełnieniem rozważań nad osadzoną w kontekście społecznym (splątana) historią nauki o literaturze i pozwala poprzez język badań literackich dotrzeć do ówczesnych „stylów myślowych”.

Rozdział pierwszy poświęcony jest „obrazowi” jako wyrazowi wieloznacznemu, odsyłającemu do nieostrego, ale wykorzystywanego w opisie wyjątkowo wielu aspektów utworu literackiego, pojęcia. Analiza semantyczna pozwoliła skonstatować, że pojęcie „obrazu” było ówczesnym literaturoznawcom niezbędne do mówienia o świecie przedstawionym, zarówno w aspekcie stwarzania iluzji, jak i naśladowania rzeczywistości. Rozdział drugi, dotyczący terminu „ustęp”, podejmuje odpowiedź na pytanie, jak mówiono o kompozycji utworu. W argumentacji wyeksponowano rolę „jedności” utworu ze względu na percepcję czytelnika i widza. Rozdział trzeci zawiera omówienie terminu „rozbiór”, które pozwoliło uzupełnić poprzednie rozpoznania o charakterystykę konkretnych procedur badawczych, a także połączyć rozważania dotyczące języka tekstów literaturoznawczych jako świadectwa sposobów myślenia o literaturze z opisanymi w części pierwszej dwoma typami funkcjonujących ówczesnie badań. Przeprowadzone w tej części pracy analizy pozwoliły wyróżnić „wileńską szkoła filologii”, która wypracowała szczególny typ „rozbioru” jako opisu filologicznego tekstów współczesnych.

Rozprawa ukazuje badany okres jako formacyjny dla polskich badań literackich, a także jako czas przejściowy, kiedy wszystko jeszcze jest możliwe do nazwania. Podkreśla świadomość ówczesnych intelektualistów, którzy rozumieli tę szansę i aktywnie podjęli wysiłek teoriiwórczy w dziedzinie literaturoznawstwa oraz stawia postulat dalszych badań nad polskim literaturoznawstwem XIX-wiecznym.

H. Mankowska-Fulana